
Ivo TURK

Izvorni znanstveni rad
Institut društvenih znanosti
Ivo Pilar, Zagreb

SUVREMENE
DEMOGRAFSKE
PROMJENE NA
KONTAKTNOM
PROSTORU
KARLOVAČKE I
LIČKO-SENJSKE
ŽUPANIJE:
ANALIZA SLUČAJA

U ovome su radu proučeni demografska situacija i procesi na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije. Obje županije predstavljaju dio hrvatskog negativnog razvojnog pola i u demografskom i u ekonomskom pogledu. Kontaktni prostor dviju spomenutih županija definiran je gradovima i općinama čiji su teritorija na županijskoj granici. U Karlovačkoj županiji obuhvaćeni su Grad Ogulin, te općine Josipdol, Plaški, Rakovica i Saborско, dok su u Ličko-senjskoj županiji to Grad Otočac te općine Brinje, Plitvička jezera i Vrhovine. Spomenuti prostori obiju županija imaju periferan položaj u odnosu na svoja županijska središta (Karlovac i Gospić). Upravo tim prostorima valja posvetiti više pozornosti jer periferan položaj negativno utječe na demografski i ekonomski razvoj nekog prostora.

Promatrani prostor s iznimkom općine Rakovica dio je Gorske Hrvatske, dok je općina Rakovica na Kordunu, koji se svrstava u peripanonsku Hrvatsku.

Metodološke napomene

Pri analizi rezultata popisa stanovništva važno je uzeti u obzir metodološke promjene u pojedinim popisima. Te promjene razlog su da nisu svi popisni rezultati izravno usporedivi. To najviše dolazi do izražaja kad se uspoređuju rezultati dvaju posljednjih popisa stanovništva (iz 1991. i 2001. godine). Naime, popis iz 1991. obavljen je prema načelu stalnog stanovništva (*de iure* načelo), dok je sljedeći najnoviji popis iz 2001. godine napravljen prema načelu prisutnog stanovništva (*de facto* načelo). Načelo stalnog stanovništva korišteno je u popisima iz 1857., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. godine. Pri ostalim popisima korišten je koncept stalnog stanovništva (Pokos, 2003.). Pri razmatranju popisnog kretanja stanovništva za

Tablica 1.
Kretanje broja stanovnika na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije (1857.-2001.)

Grad / Općina	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	Indeks promjene 2001./1857.	Indeks promjene 2001./1948.	Indeks promjene 2001./1991.
Ogulin	12.927	14.594	16.154	18.203	19.172	19.597	18.542	20.542	17.488	18.090	18.315	17.737	17.012	16.732	15.054	116,45	86,08	89,97
Josipdol	8.035	7.906	7.826	8.454	8.267	7.853	7.461	7.682	6.985	7.117	6.631	5.823	5.172	4.850	3.987	60,36	69,43	82,21
Plaški	5.189	5.406	5.362	5.584	6.010	5.790	5.799	6.550	5.116	5.283	5.045	5.137	4.590	4.317	2.292	83,20	84,38	53,09
Rakovica	12.864	13.711	12.657	13.161	14.286	14.088	12.740	13.182	7.279	7.297	6.893	5.578	4.782	4.108	2.623	31,93	56,44	63,85
Saborsko	2.087	2.912	2.944	3.631	3.769	3.806	3.418	4.058	3.898	3.695	3.246	2.753	2.105	1.501	860	71,92	38,51	57,30
Ukupno JI Karlovačke županije	41.102	44.529	44.943	49.033	51.504	51.134	47.960	52.014	40.766	41.482	40.130	37.028	33.661	31.508	24.816	60,38	60,87	78,76
Otočac	21.304	21.878	22.114	23.841	27.177	26.826	26.301	25.634	22.899	21.096	19.230	18.310	16.715	16.113	10.411	48,87	45,46	64,61
Brinje	15.382	15.440	15.239	16.319	17.747	18.253	17.113	16.102	13.117	11.961	9.726	8.519	6.564	6.035	4.108	26,71	31,32	68,07
Plitvička jezera	14.425	16.789	15.435	15.964	17.436	16.457	16.072	15.097	9.292	9.198	8.898	8.086	7.383	7.156	4.668	32,36	50,24	65,23
Vrhovine	5.104	5.096	4.564	4.965	5.437	5.412	5.737	5.745	4.108	4.034	3.821	3.193	2.783	2.453	905	17,73	22,03	36,89
Ukupno SZ Ličko-senjske županije	56.215	59.203	57.382	61.089	67.797	66.948	65.223	62.578	49.416	46.289	41.675	38.108	33.445	31.757	20.092	35,74	40,66	63,27
Sveukupno	97.317	103.732	102.325	110.122	119.301	118.082	113.183	114.592	90.182	87.771	81.805	75.136	67.106	63.265	44.908	46,15	49,80	70,98

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZS, Zagreb, 2005.

vremenski je okvir istraživanja uzeto razdoblje od prvog suvremenog popisa stanovništva u Hrvatskoj (1857. godine) do posljednjeg popisa 2001. godine. Pri razmatranju prirodnog kretanja stanovništva proučeno je razdoblje od 1981. do 2004. godine, dok je pri ostalim analizama razmotreno ili razdoblje od 1971. do 2001. ili razdoblje 1991. do 2001. godine.

Ivo TURK
**Suvremene
 demografske promjene
 na kontaktnom
 prostoru Karlovačke
 i Ličko-senjske
 županije; analiza
 slučaja**

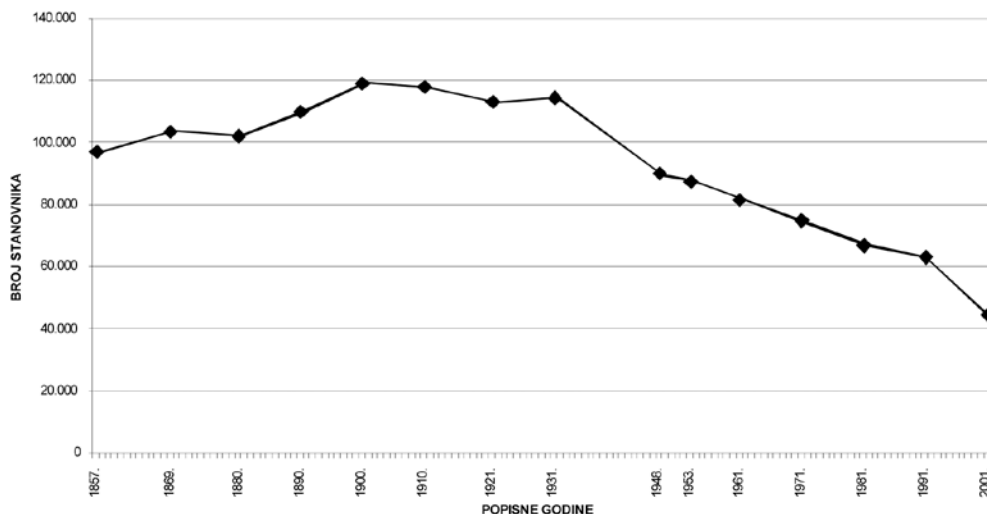
Kretanje broja stanovnika

Prvi moderan popis stanovništva na prostoru Hrvatske napravljen je 1857. godine. Popisno kretanje broja stanovnika za promatrani prostor prikazano je u sljedećoj tablici.

Vidljivo je da cijeli promatrani prostor uglavnom bilježi pad broja stanovnika koji je dulje prisutan u dijelu promatranog prostora Ličko-senjske županije. Popisno kretanje zorno je prikazano na sljedeće tri slike.

Sl. 1.

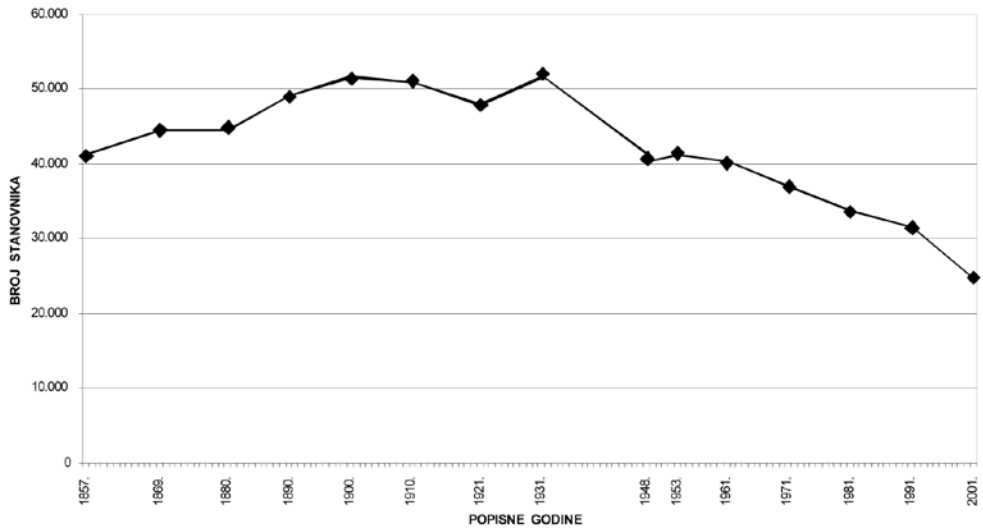
Kretanje broja stanovnika u kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije (1857. – 2001.)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZS, Zagreb, 2005.

Sl. 2.

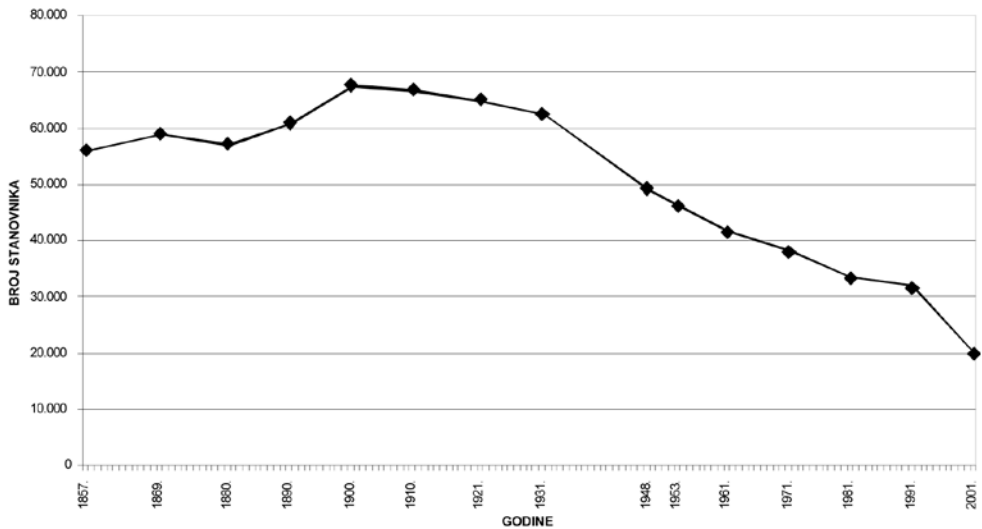
Kretanje broja stanovnika u jugoistočnom dijelu Karlovačke županije (1857. – 2001.)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZS, Zagreb, 2005.

Sl. 3.

Kretanje broja stanovnika u sjeverozapadnom dijelu Ličko-senjske županije (1857. – 2001.)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZS, Zagreb, 2005.

Vidljivo je da promatrani prostor kontinuirano gubi stanovništvo od 1931. godine. To je posebno izraženo u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Uzroke toj pojavi treba tražiti u procesima deagrarizacije i deruralizacije s jedne i urbano bazirane industrijalizacije s druge strane. Budući da je promatrani prostor uglavnom ruralni, jasno je da su spomenuti procesi potaknu iseljavanje stanovništva u gradove. Kao administrativna jedinica koja ima pozitivnije kretanje broja stanovnika može se izdvojiti Grad Ogulin, u čijem je sastavu i najveće naselje proučavanog prostora po broju stanovnika. S obzirom na tu činjenicu može se zaključiti da je Ogulin bio receptivno središte za stanovništvo iz okolnih ruralnih prostora u promatranome razdoblju. Iseljavanje iz ruralnih područja rezultiralo je smanjenjem demoreproduktivnog potencijala ruralnog stanovništva jer je sa sela najviše odlazilo stanovništvo u najpovoljnijoj reproduktivnoj dobi. Spomenuti procesi prouzročili su smanjenje rodnosti i prirodni pad broja stanovnika. Na taj je način dodatno pojačan proces ukupne depopulacije. Pad broja stanovnika posebice je izražen u posljednjem međupopisnom razdoblju, čemu je uzrok Domovinski rat. Valja svakako istaknuti da je cijeli promatrani prostor tijekom Domovinskog rata bio izravno izložen ratnim zbivanjima, a znatan dio bio je i okupiran¹. S okupiranih prostora Hrvati su bili protjerivani, dok su se Srbi uslijed nesigurnosti i blizine bojišta postupno iseljavali, najviše u Srbiju. Početkom hrvatske vojno-redarstvene operacije *Oluja* u kolovozu 1995. najveći dio Srba s ovog prostora izbjegao je u Srbiju i Bosnu i Hercegovinu. Jasno je da je Domovinski rat iznimno negativno utjecao na demografske prilike.

Prirodno kretanje stanovništva

Pojam prirodnog kretanja stanovništva podrazumijeva prisutnost bioloških, prirodnih činitelja i procesa u tom kretanju. To ne znači da se prirodno kretanje oblikuje pod isključivim djelovanjem bioloških pojava. Naprotiv, u tome su važni društveno-gospodarski, kulturni, psihološki i drugi čimbenici (Wertheimer-Baletić, 1999.). Sastavnice prirodnog kretanja stanovništva su natalitet i mortalitet. Njihova razlika označava prirodnu promjenu stanovništva.

¹ Tijekom Domovinskog rata nisu bili okupirani Grad Ogulin, dijelovi Grada Otočca (sa središnjim naseljem Otočcem), Općina Brinje, te zapadni dio Općine Josipdol.

Tablica 2.

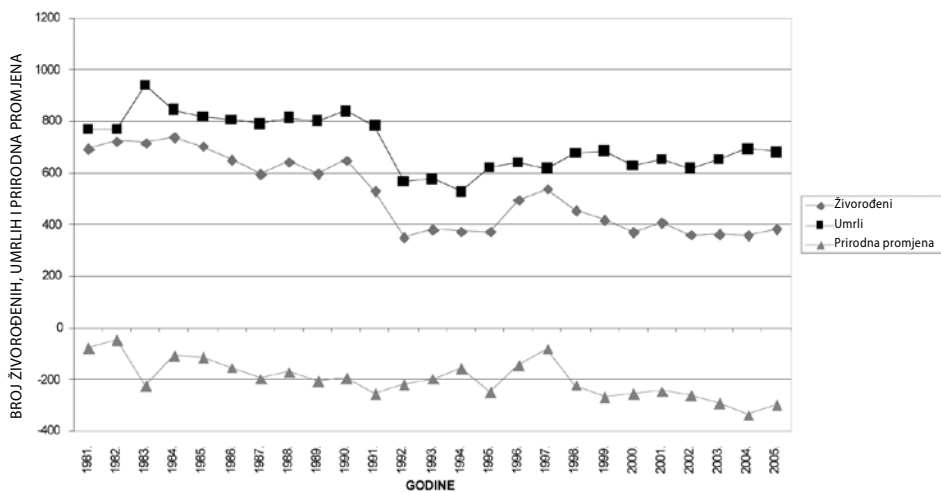
Prirodno kretanje stanovništva na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije (1981.-2005.)
(razmotrena je vitalna statistika u zemlji i ukupno stanovništvo)

Godina	Broj živorođenih	Indeks dinamike živorođenih	Neto stopa nataliteta (‰)	Broj umrlih	Indeks dinamike umrlih	Stopa mortaliteta (‰)	Prirodna promjena	Stopa prirodne promjene (‰)
1981.	696	100	10,39	770	100	11,49	-74	-1,10
1982.	724	104,02	10,87	770	100,00	11,56	-46	-0,69
1983.	718	103,16	10,84	940	122,08	14,19	-222	-3,35
1984.	740	106,32	11,23	845	109,74	12,83	-105	-1,60
1985.	705	101,29	10,77	817	106,10	12,78	-112	-2,01
1986.	653	93,82	10,03	805	104,55	12,37	-152	-2,34
1987.	598	85,92	9,24	791	102,73	12,22	-193	-2,98
1988.	645	92,67	10,03	814	105,71	12,66	-169	-2,63
1989.	599	86,06	9,37	802	104,15	12,54	-203	-3,17
1990.	651	93,53	10,24	841	109,22	13,23	-190	-2,99
1991.	532	76,44	8,47	784	101,82	12,48	-252	-4,01
1992.	352	50,57	5,77	566	73,51	9,28	-214	-3,51
1993.	383	55,03	6,48	578	75,06	9,77	-195	-3,29
1994.	375	53,88	6,54	529	68,70	9,23	-154	-2,69
1995.	374	53,74	6,74	621	80,65	11,20	-247	-4,46
1996.	497	71,41	9,27	640	83,12	11,93	-143	-2,66
1997.	539	77,44	10,41	618	80,23	11,93	-79	-1,52
1998.	457	65,66	9,15	676	87,80	13,53	-219	-4,38
1999.	420	60,34	8,73	686	89,09	14,26	-266	-5,53
2000.	373	53,59	8,06	627	81,43	13,55	-254	-5,49
2001.	410	58,91	9,19	653	84,81	14,63	-243	-5,44
2002.	362	52,01	8,32	619	80,39	14,23	-257	-5,91
2003.	364	52,30	8,59	652	84,68	15,38	-288	-6,79
2004.	360	51,72	8,72	694	90,13	16,81	-334	-8,09
2005.	385	55,32	9,59	681	88,44	16,96	-296	-7,37
Prosjek 1981. – 1991.	660	94,84	10,13	816	106,01	12,58	-156	-2,44
Prosjek 1991. – 2001.	428	61,55	8,07	634	82,38	11,98	-206	-3,91

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a, Zagreb

Iz slike 2 vidljivo je da je prirodna depopulacija prisutna tijekom cijelog promatranog razdoblja. To zorno svjedoči o dugoj prisutnosti negativnih demografskih pokazatelja i procesa na promatranome području. Tablica 2 i slika 2 pokazuju da je tijekom Domovinskog rata znatno

Prirodno kretanje stanovništva na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije (1981.-2005.)

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a, Zagreb

padao broj rođenih i umrlih. To je posljedica nepotpunosti podataka o vitalnoj statistici. Naime, pobunjeni Srbi za vrijeme okupacije nisu na okupiranom prostoru vodili sustavnu vitalnu statistiku, pa su sukladno tome registrirani samo rođeni i umrli koji su se tada zatekli na slobodnom prostoru (prognano stanovništvo). Neposredno nakon Domovinskog rata natalitet je bio nešto viši zbog imigracije izbjeglog stanovništva iz susjedne Bosne i Hercegovine, pa je nakratko smanjena prirodna depopulacija. Prostori s prirodnom depopulacijom ne mogu obnoviti stanovništvo iz vlastitih demoreprodukcijских potencijala, pa je za poboljšanje stanja nužna imigracija stanovništva.

Migracijska bilanca i opće kretanje stanovništva

Na temelju međupopisnog kretanja stanovništva i njegove prirodne promjene, moguće je izračunati migracijsku bilancu, koja je u biti razlika između popisnog kretanja i prirodne promjene stanovništva. Treba napomenuti da je pri zbrajanju rezultata prirodne promjene procijenjeno prirodno kretanje za popisne godine 1981., 1991. i 2001. na način da se ono uskladi s kritičnim trenutkom popisa (31. ožujka). Tako je pri izračunavanju migracijske bilance za međupopisno razdoblje od 1981. do 1991. godine, za 1981. godinu razmatramo samo $\frac{3}{4}$ od ukupnog iznosa prirodne promjene za tu godinu, dok je za 1991. godinu uzeta samo $\frac{1}{4}$ ukupnog iznosa prirodne promjene za tu godinu. Ista je metodologija primijenjena i za sljedeće promatrano međupopisno razdoblje.

Tablica 3.

Migracijska bilanca na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije 1981. – 2001. temeljena na ukupnom broju stanovnika i vitalnoj statistici u zemlji.

Grad/ Općina	Među- popisna promjena broja stanovni- ka 1981. – 1991.	Promjena pri- rodnog kretanja stanov- ništva 1981. – 1991.	Migracij- ska bilan- ca 1981. – 1991.	Među- popisna promjena broja stanovni- ka 1991. – 2001.	Promjena pri- rodnog kretanja stanov- ništva 1991. – 2001.	Migracij- ska bilan- ca 1991. – 2001.
Ogulin	-280	91	-371	-1.678	-512	-1.166
Josipdol	-322	-165	-157	-836	-235	-628
Plaški	-273	-149	-124	-2.025	-177	-1.848
Rakovica	-647	-111	-563	-1.485	32	-1.517
Saborsko	-604	-179	-425	-641	-51	-590
Ukupno JI Karlovačke županije	-2.153	-513	-1.640	-6.692	-943	-5.749
Otočac	-602	-428	-174	-5.702	-592	-5.110
Brinje	-529	-330	-199	-1.927	-453	-1.474
Plitvička jezera	-227	-80	-147	-2.488	-5	-2.483
Vrhovine	-330	-173	-157	-1.548	-35	-1.513
Ukupno SZ Ličko- senjske županije	-1.688	-1.011	-677	-11.665	-1.085	-10.580
Sveukupno	-3.841	-1.524	-2.317	-18.357	-2.028	-16.329

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZS, Zagreb, 2005., Tablogrami vitalne statistike DZS-a, Zagreb

Iz prethodne tablice vidljivo je da cijeli promatrani prostor ima tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja negativnu migracijsku bilancu, što znači da prostor ima emigracijski karakter. Najgora je situacija zabilježena u posljednjem međupopisnom razdoblju, čemu je uzrok Domovinski rat i iseljavanje stanovništva srpske narodnosti². Treba imati na umu da tijekom srpske okupacije na okupiranom prostoru nije vođena sustavna vitalna statistika.

2 Najveći dio Srba izbjegao je iz Hrvatske početkom hrvatske vojno-redarstvene akcije Oluja početkom kolovoza 1995. u Bosnu i Hercegovinu i Srbiju. Ipak, valja istaknuti da je emigracija Srba s promatranog prostora u navedene dvije države, s različitim intenzitetom, trajala cijelo vrijeme srpske okupacije. Razlozi za iseljavanje bili su blizina ratnih zbivanja i opća nesigurnost na okupiranom prostoru. Nakon oslobođenja okupiranih prostora, dio promatranog prostora naselili su protjerani Hrvati iz dijelova Bosne i Hercegovine pod srpskom vlašću.

Kad se negativna migracijska bilanca usporedi s prirodnom promjenom broja stanovnika, moguće je utvrditi tip općeg kretanja stanovništva. To je kretanje značajno jer predstavlja najsvoeobuhvatniju dinamiku stanovništva, koja je pokazatelj međusobne povezanosti demografskih i općih socio-ekonomskih procesa, ali je istodobno važna pretpostavka za ocjenu budućih demografskih gibanja. Ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna, određuje se je li neki prostor egzodusnog (emigracijskog) (E), ili imigracijskog (I) obilježja. Intenzitet egzodusnog ili imigracijskog kretanja, te pozitivne ili negativne karakteristike prirodne promjene određuju tip egzodusne (emigracijske) ili imigracijske skupine prostora³.

Ivo TURK
Suvremene demografske promjene na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije; analiza slučaja

Tablica 4.
 Opće kretanje stanovništva na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije 1981. – 2001.

Grad/Općina	1981. – 1991.		1991. – 2001.	
	Tip	Trend	Tip	Trend
Ogulin	E ₃	Izrazita depopulacija	E ₄	Izumiranje
Josipdol	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Plaški	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Rakovica	E ₄	Izumiranje	E ₃	Izrazita depopulacija
Saborsko	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Ukupno JI Karlovačke županije	E₄	Izumiranje	E₄	Izumiranje
Otočac	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Brinje	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Plitvička jezera	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Vrhovine	E ₄	Izumiranje	E ₄	Izumiranje
Ukupno SZ Ličko-senjske županije	E₄	Izumiranje	E₄	Izumiranje
Sveukupno	E₄	Izumiranje	E₄	Izumiranje

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZS, Zagreb, 2005., Tablogrami vitalne statistike DZS-a, Zagreb

Vidljivo je da je tijekom cijelog promatranog razdoblja na istraživanom prostoru bio prisutan tip E₄ općeg kretanja stanovništva, čije je obilježje izumiranje stanov-

3 Prema metodologiji M. A. Friganovića mogu se izdvojiti četiri egzodusna (emigracijska) i četiri imigracijska tipa općeg kretanja stanovništva. Egzodusni (emigracijski) tipovi su: E₁ (emigracija), E₂ (depopulacija), E₃ (izrazita depopulacija), E₄ (izumiranje). Imigracijski tipovi su: I₁ (ekspanzija imigracijom), I₂ (regeneracija imigracijom), I₃ (slaba regeneracija imigracijom), I₄ (vrlo slaba regeneracija imigracijom).

ništva. Iznimka su jedino Grad Ogulin, koji je u razdoblju 1981. – 1991. imao tip E₃ općeg kretanja stanovništva, i Općina Rakovica, koja je isti tip općeg kretanja stanovništva imala u razdoblju od 1991.-2001. godine. Budući da je Ogulin drugo po broju stanovnika naselje u Karlovačkoj županiji, njegove centralne funkcije uvjetovale su nešto manje negativno opće kretanje stanovnika u istoimenom gradu⁴ u spomenutom razdoblju. Već u sljedećem međupopisnom razdoblju situacija se pogoršala i Grad Ogulin imao je tip E₄ općeg kretanja stanovništva. Razlozi za takvo stanje su loša ekonomska situacija i Domovinski rat. Općina Rakovica imala je u razdoblju 1991.-2001. tip E₃ općeg kretanja stanovništva uslijed nepotpunih podataka o vitalnoj statistici. Naime, prema dostupnim podacima u razdoblju 1991.-2001. općina Rakovica zabilježila je prirodni priraštaj stanovništva. S obzirom na već spomenutu činjenicu da je u vitalnoj statistici obuhvaćeno samo prognavano stanovništvo, nije vjerojatno da bi prirodna promjena bila pozitivna da je obuhvaćena cjelokupna populacija, pa bi prema tome i ova općina imala tip E₄ općeg kretanja stanovništva.

Razmatranje općeg kretanja stanovništva dodatno potvrđuje razmjere demografske krize na promatranome prostoru. Poznato je da prostori koji bilježe E₄ tip općeg kretanja stanovništva, teško mogu obnoviti svoje stanovništvo iz vlastitih demografskih potencijala. Stoga je za poboljšanje stanja u biti nužna imigracija stanovništva u reproduktivnoj dobi u promatrani prostor. O dubini demografske krize zorno svjedoče i strukturna obilježja stanovništva na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije.

Struktura stanovništva po dobi i spolu

Struktura stanovništva po dobi i spolu iznimno je važan pokazatelj dosegnutog stupnja demografske dinamike i socioekonomskog razvoja. Ona je značajna zato što istodobno pokazuje vitalnost i biodinamiku stanovništva, ali i njegove ekonomske potencijale. Strukturom po dobi očituju se mladost, zrelost ili starost neke populacije, te je ona vrlo pouzdan indikator budućih demografskih (a posredno ekonomskih) trendova, procesa i odnosa u nekom prostoru. Sastav stanovništva prema dobi odražava zajedničko dugoročno djelovanje mnoštva čimbenika. Određuju ga tendencije i razina rodnosti, smrtnosti i migracije, te vanjski “nenormalni” čimbenici (kriza, rat, prirodne katastrofe) (Nejašmić, 2005.).

Tablica 5.

Odabrani pokazatelji strukture stanovništva po dobi i spolu kontaktnog prostora Karlovačke i Ličko-senjske županije prema popisima stanovništva iz 1971., 1991. i 2001. godine

Pokazatelji	1971.	1991.	2001.	Indeks promjene 2001./1991.	Indeks promjene 2001./1971.
Koeficijent feminiteta	1044,72	1006,88	1023,61	101,66	97,98
Broj stan. ≤ 19 god.	25.690	12.501	9.899	79,19	38,53
Koeficijent mladosti (%)	34,19	19,76	22,04	111,54	64,46
Broj stan. ≥ 60 god.	12.237	13.142	12.185	92,72	99,58
Koeficijent starosti (%)	16,29	20,77	27,13	130,62	166,54
Indeks starosti	47,63	105,13	123,09	117,08	258,43
Broj stan. ≤ 14 god.	19.619	8.530	7.120	83,47	36,30
% predradni kontingent	26,11	13,48	15,85	-	-
Broj stan. 15 – 64 god.	47.922	42.883	28.422	66,28	59,31
% radni kontingent	63,78	67,78	63,29	-	-
Broj stan. ≥ 65 god.	7.926	8.476	8.851	104,42	111,67
% postradni kontingent	10,55	13,40	19,71	-	-
Broj žena ≤ 14 god.	9.229	4.326	3.516	81,28	38,10
% predferilni kontingent	24,03	13,63	15,48	-	-
Broj žena 15 – 49 god.	17.978	13.185	9.466	71,79	52,65
% ferilni kontingent	46,81	41,54	41,67	-	-
Broj žena ≥ 50 god.	10.866	12.707	9.587	75,45	88,23
% postferilni kontingent	28,29	40,03	42,20	-	-

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Već je u ovome radu napomenuto da je u promatranome razdoblju kontaktni prostor Karlovačke i Ličko-senjske županije doživio znatan pad broja stanovnika. Također, iz prethodne je tablice uočljivo znatno starenje stanovništva. To najbolje potvrđuje kretanje indeksa starosti, koji je omjer između stanovništva od 60 i više godina i stanovništva do dobi od 19 godina. Smatra se da proces starenja počinje kad vrijednost indeksa starosti premaši 40 (Wertheimer-Baletić, 1999.). Godine 1971. vrijednost indeksa starenja iznosila je 47,63. Dvadeset godina poslije njegova je vrijednost porasla na 105,13, da bi prema posljednjem popisu iznosila čak 123,09. U odnosu na 1971. godinu to je povećanje od 158,43%. Ovakav dobni sastav stanovništva nije povoljan okvir ni za demoreprodukciju, ni za razvoj ekonomske djelatnosti. Kako bi se bolje proučila problematika starenja stanovništva, moguće je utvrditi stupanj njegove ostarjelosti. Metodologija korištena u ovome radu preuzeta je iz rada I. Nejašmića *Značajke biološkog (demografskog) sastava stanovništva Hrvatske iz 2003. godine*. U spomenutom se radu ostarjelost populacije tipizira u šest kategorija. Kategorije su sljedeće: 1 (na pragu starenja), 2 (starenje), 3 (starost), 4 (duboka starost), 5 (vrlo duboka starost), 6 (izrazito duboka starost), 7 (krajnje duboka starost).

Tablica 6.

Ostarjelost stanovništva na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije (1971. – 2001.)

Grad/Općina	Tip ostarjelosti 1971.	Tip ostarjelosti 1991.	Tip ostarjelosti 2001.
Ogulin	starenje	starost	duboka starost
Josipdol	starenje	starost	duboka starost
Plaški	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Rakovica	nema pojave	starost	duboka starost
Saborsko	na pragu starenja	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost
Ukupno JI Karlovačke županije	na pragu starenja	duboka starost	duboka starost
Otočac	starenje	starost	vrlo duboka starost
Brinje	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Plitvička jezera	starenje	duboka starost	duboka starost
Vrhovine	starenje	duboka starost	izrazito duboka starost
Ukupno SZ Ličko-senjske županije	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Sveukupno	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost

Uočljivo je da se proces starenja pojačao nakon 1971. godine. Na promatranome je prostoru godine 1971. taj proces tek bio u početnom stadiju. Dvadeset godina poslije stanovništvo promatranog prostora već je bilo u dubokoj starosti, da bi 2001. godine bilo u vrlo dubokoj starosti. To je povezano sa smanjenjem broja stanovnika promatranog prostora, te s iseljavanjem u reproduktivno najpovoljnijoj dobi. Stanovništvo se ponajprije iseljavalo zbog procesa deagrarizacije i deruralizacije s jedne te industrijalizacije i urbanizacije s druge strane⁵. Svakako je vrlo negativan utjecaj na strukturu stanovništva po dobi i spolu imao i Domovinski rat (i srpska okupacija), koji je već postojeće teško stanje dodatno pogoršao. Danas je najteža situacija u općinama Saborsko i Vrhovine, čije je stanovništvo u izrazito dubokoj starosti. Jasno je da poboljšati to stanje nije moguće bez znatnije imigracije stanovništva u reproduktivnoj dobi u ovaj prostor. Za stimulativne imigracijske mjere potrebna je financijska potpora županije i države, jer lokalna vlast nije u mogućnosti sama materijalno ostvariti sve potrebne mjere.

Ekonomska struktura stanovništva

Međuovisnost demografskih procesa i sociodemografskih kretanja najbolje se vidi kroz značajke ekonomske strukture stanovništva kao razmjerno pouzdanog pokazatelja razvijenosti nekog prostora. Ukupno stanovništvo dijeli se prema obilježju ekonomske aktivnosti na aktivno, osobe s osobnim prihodima i uzdržavano stanovništvo. Aktivno stanovništvo obuhvaća sve osobe koje aktivno obavljaju neko zanimanje, tj. koje svojim radom (u radnom odnosu ili samostalno) zarađuju za život. U tu skupinu ulaze i osobe koje su privremeno nezaposlene (ako su prijavljene na Zavodu za zapošljavanje), kao i određen broj osoba koje su prekinule rad, primjerice zbog odsluženja vojnog roka ili zatvorske kazne. U skupinu osoba s osobnim prihodom spadaju svi pojedinci koji ostvaruju neki prihod (mirovina, stipendija, socijalna pomoć). Uzdržavano stanovništvo nema vlastitog prihoda, nego ga uzdržavaju druge osobe. U tu kategoriju spadaju učenici i studenti.

U promatranome razdoblju uočljiv je pad broja aktivnih stanovnika u zemlji. Porast broja aktivnih stanovnika prisutan je jedino u gradu Ogulinu, koji je kao naselje sekundarni razvojni centar Karlovačke županije i kao što je već rečeno, najviše je naselje po broju stanovnika na pro-

5 Promatrani prostor u najvećoj mjeri je ruralan.

Tablica 7.

Aktivno stanovništvo na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije (1971. – 2001.) (ukupan broj stanovnika i aktivno stanovništvo u zemlji)

Grad/Općina	Broj stanovnika			Aktivno stanovništvo "u zemlji"			Opća stopa aktivnosti (%)			Indeks promjene broja aktivnog stanovništva u zemlji (2001./1971.)
	1971.	1991.	2001.	1971.	1991.	2001.	1971.	1991.	2001.	
Ogulin	17.737	16.732	15.054	5.580	5.643	5.964	31,46	33,73	39,62	106,88
Josipdol	5.823	4.850	3.987	1.974	1.425	1.337	33,90	29,38	33,53	67,73
Plaški	5.137	4.317	2.292	1.890	1.279	687	36,79	29,63	29,97	36,34
Rakovica	5.578	4.108	2.623	2.124	1.589	972	38,08	38,68	37,06	45,76
Saborsko	2.753	1.501	860	918	324	234	33,35	21,59	27,21	25,49
Ukupno JI Karlovačke županije	37.028	31.508	24.816	12.486	10.260	9.194	35,80	31,25	37,05	73,63
Otočac	18.310	16.113	10.411	7.143	6.017	3.933	39,01	37,34	37,78	55,06
Brinje	8.519	6.035	4.108	2.775	866	1.161	32,57	14,34	28,26	41,84
Plitvička jezera	8.086	7.156	4.668	3.046	2.845	1.736	37,67	39,76	37,19	56,99
Vrhovine	3.193	2.453	905	1.132	706	205	35,45	28,78	22,65	18,11
Ukupno SZ Ličko-senjske županije	38.108	31.757	20.092	14.096	10.434	7.035	36,99	32,86	35,01	49,91
Sveukupno	75.136	63.265	44.908	26.582	20.694	16.229	35,38	32,71	36,14	61,05

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Delatnost, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga X., Beograd, 1974.; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31.3.1991. Aktivno stanovništvo u zemlji je ono koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti po naseljima; dokumentacija 885, DZS, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31.3.2001., 2. izdanje, CD, DZS, Zagreb, 2003.

matranom prostoru. Iz te činjenice proizlazi i njegov centralitet, koji pozitivno utječe na gospodarske prilike. Sve ostale teritorijalno-administrativne jedinice bilježe pad broja aktivnih stanovnika. Taj pad posebno je izražen na područjima koja su tijekom Domovinskog rata bila okupirana i doživjela su izravna ratna razaranja. Porast opće stope aktivnosti, tamo gdje je zabilježen, prouzročeni je padom ukupnog broja stanovnika, koji je naglašeniji od pada broja aktivnih stanovnika u zemlji.

S obzirom na sastav stanovništva po dobi, može se očekivati daljnje smanjenje broja aktivnog stanovništva i gospodarskog potencijala ovog prostora, što će rezultirati produbljenjem već izražene demografske i gospodarske krize. Rješenje za takvo stanje ponovno je u imigraciji mlađeg stanovništva u radno sposobnoj dobi.

Obrazovna struktura stanovništva

Obrazovna struktura stanovništva bitna je odrednica razvoja nekog prostora. Nepovoljna obrazovna struktura negativno se odražava na ekonomski razvoj. U današnje informatičko doba znanje je neprocjenjiv kapital. Ako obrazovna struktura pojedinog prostora nije povoljna, posve je izvjesno da je takva i njegova razvojna perspektiva.

Tablica 8.
Obrazovna struktura stanovništva na kontaktnom prostoru
Karlovačke i Ličko-senjske županije 2001. godine (stanovništvo staro ≥ 15 godina)

Grad/ Općina	Broj stanovnika ≥ 15 godina	Bez škole	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	Fakultet	Magistar znanosti	Doktor znanosti
Ogulin	12.709	2.773	2.605	6.182	484	622	18	1
Josipdol	3.307	1.088	712	1.342	78	77	1	1
Plaški	1.965	702	416	744	58	36	3	0
Rakovica	2.113	732	491	769	29	26	0	1
Saborsko	752	357	183	193	8	7	0	0
Ukupno JI Karlovačke županije	20.846 (100%)	5.652 (27,11%)	4.407 (21,14%)	9.230 (44,28%)	657 (3,15%)	768 (3,68%)	22 (0,11%)	3 (0,01%)
Otočac	8.793	2.613	1.910	3.614	275	307	7	2
Brinje	3.590	1.575	882	1.011	43	49	0	1
Plitvička jezera	3.794	1.173	731	1.620	131	128	1	1
Vrhovine	765	392	96	219	29	11	1	0
Ukupno SZ Ličko- senjske županije	16.942 (100%)	5.753 (33,96%)	3.619 (21,36%)	6.464 (38,15%)	478 (2,82%)	495 (2,92%)	9 (0,05%)	4 (0,02%)
Sveukupno	37.788 (100%)	11.405 (30,18%)	8.026 (21,24%)	15.694 (41,53%)	1.135 (3,00%)	1.263 (3,34%)	31 (0,08%)	7 (0,02%)

Izvor: www.dsz.hr

Iz prethodne je tablice uočljivo da promatrani prostor, prema podacima iz 2001., ima izrazito negativnu obrazovnu strukturu stanovništva. Ne uočava se veća razlika između dijela promatranog prostora u Karlovačkoj i onoga koji je u sastavu Ličko-senjske županije. Zabrinjava činjenica da čak 30,18% od ukupnog stanovništva starijeg od 15 ili više godina na promatranom prostoru nema završenu nikakvu školu. Čak 62,77% stanovništva završilo je samo osnovnu ili srednju školu. Nasuprot tome, višu školu ili fakultet završilo je samo 6,34% stanovništva. Magistri i doktori znanosti zastupljeni su u stanovništvu promatra-

nog prostora sa samo 0,1%. Posve je jasno da takva obrazovna struktura stanovništva nikako ne može biti povoljan okvir za bilo koji oblik razvoja ili napretka. Visokoobrazovano stanovništvo je nositelj razvoja pojedinog prostora, a ono je na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije izrazito deficitarno. To ovaj prostor čini ovisnim o stručnjacima iz drugih krajeva Hrvatske i inozemstva, a njihovo angažiranje zahtjeva financijska ulaganja. Stoga je nužno poboljšati obrazovnu strukturu lokalnog stanovništva.

ZAKLJUČAK

Kad se razmotre svi dobiveni rezultati, jasno je da je kontaktni prostor Karlovačke i Ličko-senjske županije integralni dio negativnog razvojnog pola Hrvatske. Također, promatrani prostor ima periferna obilježja u odnosu prema svojim županijskim središtima. Nešto je bolja situacija u Gradu Ogulinu, jer je ondje lociran sekundarni razvojni pol Karlovačke županije⁶. Ipak, situacija nije povoljna, jer je centralitet Ogulina razmjerno malen.

Demografska kriza postoji na cijelom istraživanom prostoru već dugo godina. Ukratko, značajan napredak teško će se ostvariti bez znatne pomoći županijske i državne vlasti. To se ponajprije odnosi na spomenuto doseljavanje mladog obrazovnog stanovništva i otvaranje novih radnih mjesta, gdje bi se ono moglo zaposliti. Razvojni potencijali ovoga prostora nisu mali. Očuvan prirodni okoliš najbolji je razvojni potencijal. Treba spomenuti da su na ovome prostoru nacionalni parkovi Plitvička jezera i Sjeverni Velebit, koji predstavljaju svjetsku turističku atrakciju. Stoga treba iskoristiti postojeće pogodnosti za razvoj turizma⁷, a svakako nastojati razvijati i ruralni turizam. Pri tome iznimnu brigu treba posvetiti čuvanju ekološke ravnoteže. Poznato je da se jedanput narušena, ona se može iznimno teško obnoviti, što je posebno značajno za krške prostore poput razmatranog.

Kako bi se omogućila bolja povezanost između naselja, potrebno je osuvremeniti mrežu prometnica, što se prije svega odnosi na pojedine županijske i lokalne ceste, koje ne zadovoljavaju suvremene standarde.

6 Primarni razvojni pol Karlovačke županije jesu Karlovac i Duga Resa.

7 Ponajprije je potrebno podignuti razinu turističke ponude i kategoriju receptivnih kapaciteta na izrazito atraktivnim lokacijama, poput Plitvičkih jezera. Nije dobro da na Plitvičkim jezerima, od ukupno tri hotela, dva imaju samo dvije, a jedan tri zvjezdice. Minimalna kategorija hotela na Plitvičkim jezerima treba biti 3 zvjezdice, dok bi dominantna trebala biti 4 zvjezdice.

1. Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, SZS, Beograd, 1973.
2. Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Delatnost, knjiga X, Aktivno stanovništvo prema delatnosti, rezultati po naseljima i opštinama, SZS, Beograd, 1973.
3. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.
4. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., dokumentacija 884, DZS, Zagreb, 1994.
5. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31.3.1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti po naseljima, dokumentacija 885, DZS, Zagreb, 1994.
6. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001, 2. izdanje, CD, DZSRH, Zagreb, 2003.
7. Tablogrami vitalne statistike DZS-a, (1964. – 2004.), Zagreb.

LITERATURA

- FRIGANOVIĆ, M. A. (1990), *Demogeografija – stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001.* (2005), CD, DZSRH, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I. (2003), "Značajke biološkog (demogeografskog) sastava stanovništva Hrvatske", *Hrvatski geografski glasnik*, Hrvatsko geografsko društvo, Vol. 65/2, 29–55, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I. (2005), *Demogeografija – Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- PEJNOVIĆ, D. (1996), "Geografski aspekt revitalizacije depopulacijskih i ratom pogođenih područja Hrvatske na primjeru Like", *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa*, HGD, Zagreb.
- PEJNOVIĆ, D. (2004), "Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske", *Društvena istraživanja*, Institut Ivo Pilar, Vol. 72-73, 701-726, Zagreb.
- POKOS, N. (2003), "Metodološke promjene u popisima stanovništva", *Hrvatska revija*, Vol III., No. 1, 29–35, Zagreb.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1999), *Stanovništvo i razvoj*, MATE, Gospodarska misao, Zagreb.

SUVREMENE DEMOGRAFSKE PROMJENE NA KONTAKTNOM PROSTORU KARLOVAČKE I LIČKO-SENJSKE ŽUPANIJE: ANALIZA SLUČAJA

Ključne riječi: Karlovačka županija, Ličko-senjska županija, kontaktni prostor, stanovništvo, depopulacija, starenje stanovništva, Domovinski rat.

Cilj ovog rada jest istražiti suvremenu demografsku problematiku prostora na kontaktu Karlovačke i Ličko-senjske županije. Spomenuti je prostor periferan u obje promatrane županije i u najvećoj mjeri ima ruralna obilježja. Obje županije imaju izrazito negativna demografska obilježja, a ne naziru se naznake koje bi upućivale na poboljšanje stanja. Dugotrajna demografska kriza koju je dodatno pojačao Domovinski rat negativno je djelovala na ekonomsku situaciju. S obzirom na poodmakle negativne demografske procese, od kojih treba izdvojiti starenje stanovništva, demografska obnova iz vlastitih potencijala nije vjerojatna. Stoga je potrebno donijeti mjere za poboljšanje stanja, koje trebaju uključivati imigraciju obrazovanog stanovništva u reprodukciskoj dobi i otvaranje novih radnih mjesta.

CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC CHANGES IN CONTACT AREA OF THE KARLOVAC AND THE LIKA-SENJ COUNTY: A CASE STUDY

Keywords: Karlovac County, Lika-Senj County, contact area, population, depopulation, population ageing, Croatian Homeland War.

The contact area between Karlovac and Lika-senj County is integral part of the negative development pole of Croatia. Besides it, the researched area is peripheral within both researched counties. Slightly better situation is present in the Town of Ogulin. The reason for this is the fact that Ogulin represents secondary development pole within Karlovac County. In spite of that fact Ogulin has limited centrality and is not capable to become a leader of development in the region.

Demographic crisis is present in researched area for long period of time. Significant improvement of the current situation will not be possible without full scale stimulation measures for settling younger and educated inhabitants. Such measures will have to be financed not only form local, but also from county and state level of government. The development potentialities of the researched area are significant. The preserved natural environment represents the best development factor. Two national parks are located in the researched area – Plitvice Lakes and Sjeverni Velebit which are tourist attraction of world wide significance. Therefore all existing potentials for the development of tourism should be used. Besides that the development or rural tourism should be stimulated. By developing tourism and other industries the preservation of ecological balance must be preserved. It is known that once disturbed ecological equilibrium can hardly be regenerated. This is especially significant for karst regions like the researched one.

It is necessary to improve the existing network of roads. Some local and county roads do not fulfil contemporary standards and such roads should be modernised.